

*Agnieszka Wałęga**

ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU I ŹRÓDEŁ DOCHODÓW GOSPODARSTW PRACOWNICZYCH W POLSCE

Streszczenie. Przedmiotem opracowania jest sytuacja dochodowa gospodarstw pracowniczych w Polsce. Dokonano analizy kształtowania się poziomu i struktury dochodów gospodarstw robotniczych i nierobotniczych w zależności od ich głównych cech społeczno-demograficznych. Podjęto także próbę zidentyfikowania przyczyn zróżnicowania dochodów. Analiza została przygotowana na podstawie danych pochodzących z badań budżetów gospodarstw domowych przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w 2005 r.

Słowa kluczowe: gospodarstwa pracownicze, dochód rozporządzalny, źródła dochodów.

I. WSTĘP

Gospodarstwo domowe poprzez dokonywanie wyborów różnego rodzaju dóbr i usług kształtuje strukturę swojej konsumpcji. Decyzje te podejmowane są przede wszystkim pod wpływem obiektywnych ograniczeń, wśród których można wymienić wysokość dochodu osiąganego przez gospodarstwo domowe. Stanowi on podstawowy czynnik warunkujący poziom zaspokojenia potrzeb. Od możliwości finansowych gospodarstwa domowego zależy bowiem w dużej mierze nie tylko poziom konsumpcji, ale również poczucie stabilizacji i szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Przedmiotem analizy jest kształtowanie się poziomu oraz struktury dochodów gospodarstw pracowniczych. Gospodarstwa tego typu stanowią najliczniejszą grupę społeczno-ekonomiczną gospodarstw domowych w Polsce (45,5% ogółu gospodarstw domowych). Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych są utworzone ze względu na podstawowe źródła dochodów. W ramach grup społeczno-ekonomicznych na zróżnicowanie dochodów mają wpływ cechy społeczno-demograficzne gospodarstw domowych. Celem badania jest weryfikacja powyższej tezy oraz próba oceny zróżnicowania dochodów gospodarstw pracowniczych.

Do realizacji celu badań wykorzystano informacje liczbowe o indywidualnych gospodarstwach domowych pochodzące z badań budżetów gospodarstw domowych przeprowadzonych w 2005 roku przez Główny Urząd Statystyczny.

* Dr, Katedra Statystyki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

Pełny zbiór danych obejmuje 34 767 indywidualnych obserwacji gospodarstw domowych, w tym 15 822 gospodarstw pracowniczych. Badania budżetów gospodarstw domowych są podstawowym źródłem informacji o kształtowaniu się dochodów i wydatków gospodarstw domowych w Polsce.

II. PODSTAWOWE POJĘCIA

Dochody należy traktować jako materialną podstawę egzystencji gospodarstwa domowego. Znaczenie dochodów wynika z tego, że [Smyczek (2005), s. 9–10]:

- predestynują do roli głównego, wymiernego czynnika określającego popyt i spożycie,
- zaczynają oddziaływać na postępowanie podmiotów konsumpcji wcześniej niż inne czynniki ekonomiczne (np. cena),
- wpływają pośrednio na zmiany innych zmiennych, np. cen czy zjawisk demograficznych.

Zgodnie z terminologią Głównego Urzędu Statystycznego gospodarstwa pracowników to gospodarstwa domowe, których wyłącznym lub głównym (przeważającym) źródłem utrzymania jest dochód z pracy najemnej w sektorze publicznym lub prywatnym. Dodatkowym źródłem utrzymania tych gospodarstw może być praca na własny rachunek, użytkowanie gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie, wykonywanie wolnego zawodu, emerytura, renta lub inne niezarobkowe źródło. W przypadku gospodarstw pracowniczych oznacza to, że dochód ze źródeł dodatkowych jest niższy od uzyskiwanego z pracy najemnej [*Budżety...*(2006), s. 7].

W badaniach budżetów gospodarstw domowych wyróżnia się pojęcie przychodów oraz pojęcie dochodu rozporządzalnego. Przychody obejmują wszystkie wartości (pieniężne i niepieniężne) wpływające do gospodarstwa domowego, niezależnie od tego czy powiększają majątek rodziny, czy też wpływają na pewien czas i będą w przyszłości zwrócone. Dochód rozporządzalny stanowi sumę bieżących dochodów gospodarstwa domowego z poszczególnych źródeł pomniejszoną o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika, a także o podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek. Do dochodu rozporządzalnego wliczane są dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne oraz towary i usługi otrzymane bezpłatnie [*Budżety...*(2006), s. 11]. Dochód rozporządzalny jest przeznaczany na pokrycie wydatków oraz przyrost oszczędności.

Sposób gospodarowania dochodem zależy w głównej mierze od źródeł jego pozyskiwania. W teorii ekonomii wymienia się następujące źródła dochodów gospodarstwa domowego: wynagrodzenie (dochód z pracy), renta gruntowa i czynsze dzierżawne (dochód z ziemi), dywidendy i odsetki (dochód z kapitału).

Według klasyfikacji Głównego Urzędu Statystycznego na dochód rozporządzalny składają się następujące kategorie dochodu:

- z pracy najemnej,
- z użytkowania gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie,
- z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym w rolnictwie,
- z wykonywania wolnego zawodu,
- z tytułu własności,
- z wynajmu nieruchomości,
- świadczenia z ubezpieczeń i pomocy społecznej,
- pozostałe (m. in. dary i alimenty).

Podstawowym wskaźnikiem charakteryzującym sytuację dochodową gospodarstw domowych jest przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym.

III. CHARAKTERYSTYKA GOSPODARSTW PRACOWNICZYCH

Gospodarstwa domowe utrzymujące się głównie z pracy najemnej są zróżnicowane pod względem wielu cech. Przesądza o tym m. in. rodzaj wykonywanej pracy przez głowę gospodarstwa domowego, który z kolei pozostaje w wyraźnej korelacji z wykształceniem głowy gospodarstwa. W rezultacie wyodrębnia się gospodarstwa pracowników najemnych pracujących na stanowiskach robotniczych (prace fizyczne) oraz nierobotniczych (prace umysłowe). Gospodarstwa te stanowiły w 2005 r. odpowiednio 25,3% oraz 20,2% ogólnej liczby gospodarstw domowych w Polsce. Wśród gospodarstw robotniczych przeważały gospodarstwa zlokalizowane na wsi (43,2%), natomiast ponad 36% gospodarstw nierobotniczych pochodziło z miast powyżej 200 tys. mieszkańców. Dla 42,1% gospodarstw nierobotniczych głową rodziny była osoba z wyższym wykształceniem. Jednocześnie w 73,4% gospodarstwach robotniczych poziom wykształcenia głowy gospodarstwa nie był wyższy niż wykształcenie zasadnicze zawodowe. Analizując wielkość gospodarstw domowych można zauważyć, że gospodarstwa robotnicze odznaczały się przeciętnie większą liczbą osób w gospodarstwie domowym (średnio 3,82 osoby) niż gospodarstwa nierobotnicze (odpowiednio 3,14). W gospodarstwach nierobotniczych ponad 61,2% to gospodarstwa co najwyżej trzyosobowe, a w gospodarstwach robotniczych ponad 57% stanowiły gospodarstwa co najmniej czterosobowe.

Tabela 1. Struktura gospodarstw pracowniczych (w %) według wybranych cech w 2005 r.

Wyszczególnienie	Gospodarstwa robotnicze	Gospodarstwa nierobotnicze
Liczba osób w gospodarstwie domowym		
Jednoosobowe	3,7	9,8
Dwuosobowe	12,3	22,3
Trzyosobowe	26,9	29,1
Czterooosobowe	30,4	27,0
Pięcioosobowe	15,9	8,0
Sześć- i więcej osobowe	10,8	3,8
Poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego		
Co najwyżej gimnazjalne	15,8	2,0
Zasadnicze zawodowe	57,6	9,3
Średnie ogólne	4,2	8,0
Średnie zawodowe	21,1	38,6
Wyższe	1,3	42,1
Klasa miejscowości zamieszkania		
Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	8,5	21,7
Miasto 200-500 tys. mieszkańców	8,0	14,4
Miasto 100-200 tys. mieszkańców	7,9	7,9
Miasto 20-100 tys. mieszkańców	20,2	22,8
Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	12,2	12,0
Wieś	43,2	21,2

Źródło: Obliczenia własne.

Kondycję finansową gospodarstw domowych można przedstawić za pomocą różnych wskaźników, spośród których główną rolę przypisuje się dochodom i wydatkom. W tabeli 2 przedstawiono podstawowe charakterystyki liczbowe dochodów i wydatków gospodarstw pracowniczych w Polsce.

Wartości wszystkich obliczonych charakterystyk rozkładu, zarówno dochodów jak i wydatków, nierobotniczych gospodarstw domowych są wyższe od analogicznych wartości dla gospodarstw robotniczych, a także gospodarstw domowych ogółem. Dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwach nierobotniczych wyniósł 1062,9 zł i był o 39,6% wyższy od dochodu na osobę w gospodarstwach ogółem i prawie o 88% wyższy od dochodu na osobę w gospodarstwach robotniczych. Najlepiej sytuowane gospodarstwa nierobotnicze (D_9) miały dochód rozporządzalny na osobę prawie dwukrotnie wyższy niż ta sama grupa gospodarstw robotniczych (odpowiednio 1853,2 zł i 933,3 zł). Dysproporcje te zmniejszają się w miarę przechodzenia do niższej grupy decylowej. W przypadku 10% gospodarstw domowych o najniższych dochodach, dochód na osobę w gospodarstwach nierobotniczych był wyższy o ponad 2/3 od dochodu

na osobę w gospodarstwach robotniczych. Jednocześnie można zauważyć, że dochody i wydatki robotniczych gospodarstw domowych odznaczały się mniejszym zróżnicowaniem. Świadczy to o mniejszej polaryzacji tej grupy gospodarstw domowych.

Tabela 2. Ogólne informacje o sytuacji finansowej gospodarstw domowych w Polsce w 2005 r.

Wyszczególnienie	Średnia (w zł)	Me (w zł)	D ₁ (w zł)	D ₉ (w zł)	Vs (w %)
Gospodarstwa domowe ogółem					
Dochód na gospodarstwo domowe	2444,3	2082,1	950,4	4179,0	82,1
Dochód na osobę	761,5	628,5	273,8	1361,0	88,7
Wydatki na osobę	690,3	545,0	256,8	1239,5	85,2
Wydatki konsumpcyjne na osobę	660,7	527,3	252,3	1169,6	84,1
Gospodarstwa robotnicze					
Dochód na gospodarstwo domowe	2222,1	2025,0	1113,5	3508,9	52,6
Dochód na osobę	565,8	499,1	259,3	933,3	59,5
Wydatki na osobę	505,9	434,9	230,7	850,9	61,8
Wydatki konsumpcyjne na osobę	491,6	425,7	226,7	821,4	60,7
Gospodarstwa nierobotniczych					
Dochód na gospodarstwo domowe	3356,4	2901,6	1570,4	5480,0	61,9
Dochód na osobę	1062,9	859,9	438,1	1853,2	82,2
Wydatki na osobę	940,4	744,0	371,0	1656,8	85,8
Wydatki konsumpcyjne na osobę	901,4	720,1	365,0	1571,9	85,3

Me – mediana, D – decyle, Vs – współczynnik zmienności.

Źródło: Obliczenia własne.

Rozkład dochodów na osobę charakteryzuje się (podobnie jak rozkład płac) asymetrią prawostronną [Kot (2000), s. 104]. Sytuacja ta ma również miejsce w przypadku gospodarstw pracowniczych, przy czym w przypadku gospodarstw nierobotniczych asymetria jest większa. Oznacza to, że ponad połowa pracowników uzyskuje dochody na osobę niższe od ich wartości przeciętnej. W przypadku gospodarstw robotniczych jest to 60,5% gospodarstw, a gospodarstw nierobotniczych 64,4%.

Należy dodać, że 20% gospodarstw robotniczych, które znajdowały się w najlepszej sytuacji dochodowej, dysponowało 34,8% dochodów całej zbiorowości gospodarstw robotniczych, podczas gdy 20% gospodarstw zaklasyfikowanych do najniższej grupy kwintylowej – tylko 9,5%. W gospodarstwach nierobotniczych udział ten wynosił odpowiednio 37,8% i 8,9%¹. Powyższe wskaź-

¹ Obliczenia własne na podstawie danych pochodzących z badań budżetów gospodarstw domowych w 2005 r.

niki świadczą o występujących dysproporcjach w podziale dochodu pomiędzy gospodarstwami najmniej zamożnymi i tymi, które są najlepiej sytuowane.

IV. DOCHODY GOSPODARSTW PRACOWNICZYCH

Przeprowadzone badania dają podstawę do stwierdzenia, że poziom dochodu rozporządzalnego na osobę w gospodarstwach pracowniczych zależy przede wszystkim od stanowiska, na którym pracuje głowa gospodarstwa domowego (gospodarstwa robotnicze i nierobotnicze). Inną ważną determinantą zróżnicowania dochodowego jest wielkość gospodarstwa domowego wyrażona liczbą osób (tabela 3). Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwach robotniczych i nierobotniczych maleje wraz ze wzrostem liczby osób w rodzinie². Najniższy dochód na osobę możemy zaobserwować wśród gospodarstw wieloosobowych (6 i więcej osób). Należy jednak zwrócić uwagę, że poziom dochodu przypadającego na jedną osobę w gospodarstwach nierobotniczych był wyższy niż w przypadku gospodarstw robotniczych. Różnica pomiędzy tymi gospodarstwami zmniejsza się w miarę wzrostu liczby osób w gospodarstwie domowym (dla gospodarstw jednoosobowych wynosiła 1022,5 zł/osobę, a dla gospodarstw wieloosobowych tylko 192,4 zł/osobę). Dochód na osobę jednoosobowych robotniczych gospodarstw domowych był prawie 2,8-krotnie wyższy od dochodu gospodarstw wieloosobowych i 3,6-krotnie wyższy dla gospodarstw nierobotniczych (rozstęp wynosił odpowiednio 693 zł oraz 1523 zł). Warto pamiętać, że są to wartości przeciętne, a zatem należy brać pod uwagę występowanie w rzeczywistości jeszcze większych dysproporcji.

Kolejnym ważnym czynnikiem decydującym o wysokości dochodów gospodarstwa domowego jest poziom wykształcenia głowy rodziny. Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia rośnie poziom dochodu na osobę. Gospodarstwa nierobotnicze, których głowa rodziny miała wykształcenie wyższe dysponowały ponad 2-krotnie wyższymi dochodami rozporządzalnymi na jedną osobę niż gospodarstwa, których głowa rodziny legitymowała się wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym oraz 1,5 razy wyższymi od tych z wykształceniem średnim ogólnym. Dla gospodarstw robotniczych relacje te były zbliżone. Dysproporcje te wynikają z różnic w wynagrodzeniu, które zależy m. in. od poziomu wykształcenia.

² Badając budżety gospodarstw domowych trzeba pamiętać, że w praktyce analiza poziomu dochodów rozporządzalnych na jedną osobę nie uwzględnia zróżnicowania ich struktury demograficznej. Oznacza to, że dochód na jedną osobę oblicza się dzieląc dochód gospodarstwa przez liczbę osób. Nie uwzględnia się przy tym pewnych wydatków stałych, które gospodarstwo ponosi niezależnie od liczby osób, które wchodzi w jego skład. Aby wyeliminować wpływ struktury demograficznej gospodarstwa na poziom dochodów na jedną osobę, w niektórych badaniach stosowane jest przeliczenie dochodów na tzw. jednostkę ekwiwalentną [por. np. Podolec (2000); Kot (2000); Rusnak (2004)].

Tabela 3. Dochody gospodarstw pracowniczych (w zł/os) w Polsce w 2005 r. według wybranych cech społeczno-ekonomicznych i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Gospodarstwa pracownicze ogółem	Gospodarstwa robotnicze	Gospodarstwa nierobotnicze
Typ biologiczny gospodarstwa domowego			
Małżeństwo bez dzieci	1415,2	961,5	1750,4
Małżeństwo z 1 dzieckiem	896,6	652,9	1168,1
Małżeństwo z 2 dzieci	656,6	517,8	847,6
Małżeństwo z 3 dzieci	471,8	410,8	635,4
Małżeństwo z 4 i więcej dzieci	346,2	299,2	517,6
Matka z dziećmi na utrzymaniu	765,6	554,7	917,6
Ojciec z dziećmi na utrzymaniu	654,5	610,9	880,5
Liczba osób w gospodarstwie domowym			
Jednosobowe	1775,9	1078,9	2101,5
Dwuosobowe	1293,2	902,2	1559,0
Trzyosobowe	893,3	674,0	1139,1
Czteruosobowe	686,1	556,0	863,3
Pięciosobowe	541,8	470,4	711,4
Sześć- i więcej osobowe	428,4	386,0	578,4
Poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego			
Co najwyżej gimnazjalne	496,3	482,8	652,2
Zasadnicze zawodowe	558,3	542,0	691,0
Średnie zawodowe	785,0	662,3	873,1
Średnie ogólne	813,0	667,9	915,4
Wyższe	1380,9	936,5	1398,5
Klasa miejscowości zamieszkania			
Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	1193,3	706,8	1466,5
Miasto 200-500 tys. mieszkańców	912,6	654,7	1122,5
Miasto 100-200 tys. mieszkańców	772,9	604,2	1016,4
Miasto 20-100 tys. mieszkańców	775,0	593,7	1001,5
Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	699,3	552,5	910,7
Wieś	582,1	504,9	808,5
Region			
Centralny	932,7	611,7	1296,2
Południowy	746,8	575,5	1048,0
Wschodni	659,6	505,3	867,8
Północno-zachodni	732,1	571,4	997,5
Południowo-zachodni	785,2	588,4	1071,3
Północny	713,2	528,0	967,7
Gospodarstwa domowe ogółem	770,0	565,8	1062,9

Źródło: Obliczenia własne.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że $\frac{3}{4}$ gospodarstw robotniczych zamieszkuje na wsi lub w mieście do 100 tys. mieszkańców. W przypadku tych gospodarstw domowych wysokość dochodów jest determinowana sytuacją na lokalnym rynku pracy. Możemy zaobserwować pewnego rodzaju prawidłowość, że im większe miasto tym wyższy dochód na osobę w gospodarstwie domowym. Rozpiętość dochodów na osobę pomiędzy gospodarstwami nierobotniczymi i robotniczymi wzrasta wraz z wielkością miejscowości, w której położone było gospodarstwo domowe (tabela 3). Dochód na osobę na wsi w gospodarstwach nierobotniczych był o 60% wyższy od dochodu gospodarstw robotniczych. W miastach powyżej 500 tys. mieszkańców dochody na osobę gospodarstw nierobotniczych były natomiast ponad dwukrotnie wyższe niż dochody gospodarstw robotniczych.

Niezależnie od obowiązujących w całym kraju regulacji oraz cech gospodarstwa domowego, na poziom dochodów wpływa region, jako miejsce, w którym gospodarstwo funkcjonuje. Wynika to z odmiennej struktury gospodarczej, społeczno-demograficznej i społeczno-zawodowej regionów, jak też zależy od poziomu uprzemysłowienia i stopnia urbanizacji, dostępu do rynku pracy oraz czynników o charakterze kulturowym [Szopa (2005), s. 103]. Najwyższy dochód na osobę uzyskiwały gospodarstwa nierobotnicze regionu centralnego (1296,2 zł) oraz południowo zachodniego (1071,3 zł) i południowego (1048 zł). Najniższy natomiast dochód na osobę zaobserwować można w regionie wschodnim (zarówno w przypadku gospodarstw robotniczych – 505,3 zł, jak i nierobotniczych – 867,8 zł). Sytuacja ta w dużej mierze uwarunkowana jest historycznie. Ponadto w regionach rolniczych więcej jest gospodarstw wielopokoleniowych i wielodzietnych, a zatem uzyskane dochody dzielone są na większą liczbę osób.

Do oceny oddziaływania poszczególnych cech gospodarstw domowych na kształtowanie się dochodu na osobę zarówno gospodarstw robotniczych jak i nierobotniczych zaproponowano model³:

$$y = \exp(\alpha_0 + \alpha_1 x_1 + \dots + \alpha_k x_k + \varepsilon) \quad (1)$$

Zmienną objaśnianą w modelu jest dochód (w zł na osobę) uzyskiwany przez robotnicze lub nierobotnicze gospodarstwo domowe. Wybrane zmienne objaśniające wprowadzono do modelu jako zmienne zero-jedynkowe. Identyfikują one wykształcenie głowy gospodarstwa domowego, klasę miejscowości zamieszkania i region (miejsce, w którym gospodarstwo funkcjonuje). Dobór

³ W toku badań dokonano estymacji parametrów następujących modeli dochodów na osobę: liniowego, potęgowego i wykładniczego. W opracowaniu zaprezentowano oceny parametrów modelu wykładniczego, ponieważ jego zastosowanie dawało najlepsze rezultaty w sensie statystycznym.

zmiennych objaśniających do modelu przeprowadzono metodą regresji krokowej. Oszacowania parametrów modelu dokonano klasyczną MNK.

Tabela 4. Oceny parametrów wykładniczego modelu dochodów na osobę w gospodarstwach robotniczych

Wyszczególnienie	Alfa	Błąd standardowy	A	Błąd standardowy	t(8795)	Poziom p
1	2	3	4	5	6	7
Wyraz wolny	–	–	6,3521	0,0285	222,5928	0,0000
Liczba osób w gospodarstwie	-0,4080	0,0091	-0,1486	0,0033	-44,6899	0,0000
Liczba bezrobotnych	-0,1947	0,0089	-0,1974	0,0090	-21,9369	0,0000
Typ biologiczny rodziny	0,1099	0,0091	0,0146	0,0012	12,1074	0,0000
Wiek głowy gosp. dom.	0,1396	0,0092	0,0075	0,0005	15,2102	0,0000
Wykształcenie zasadnicze zawodowe	0,1051	0,0124	0,1129	0,0133	8,4543	0,0000
Wykształcenie średnie ogólne	0,0806	0,0097	0,2142	0,0258	8,3066	0,0000
Wykształcenie średnie zawodowe	0,1923	0,0121	0,2499	0,0158	15,8470	0,0000
Wykształcenie wyższe	0,1100	0,0090	0,5251	0,0431	12,1765	0,0000
Region wschodni	-0,0544	0,0090	-0,0810	0,0134	-6,0277	0,0000
Region północny	-0,0384	0,0090	-0,0591	0,0138	-4,2755	0,0000
Miasto 20–100 tys.	0,0540	0,0092	0,0715	0,0122	5,8572	0,0000
Miasto 100–200 tys.	0,0391	0,0090	0,0769	0,0178	4,3233	0,0000
Miasto 200–500 tys.	0,0643	0,0091	0,1255	0,0177	7,0934	0,0000
Miasto powyżej 500 tys.	0,0722	0,0093	0,1371	0,0176	7,8040	0,0000
R= 0,58 R ² = 0,34 F(14,88)=322,81 p<0,0000						

Źródło: Obliczenia własne.

Tabela 5. Oceny parametrów wykładniczego modelu dochodów na osobę w gospodarstwach nierobotniczych

Wyszczególnienie	Alfa	Błąd standardowy	A	Błąd standardowy	t(8795)	Poziom p
1	2	3	4	5	6	7
Wyraz wolny	–	–	6,9384	0,0360	192,9496	0,0000
Liczba osób w gospodarstwie	-0,4137	0,0094	-0,1956	0,0044	-44,0447	0,0000
Wiek głowy gosp. dom.	0,1320	0,0090	0,0076	0,0005	14,6454	0,0000
Liczba bezrobotnych	-0,1563	0,0091	-0,2555	0,0149	-17,1820	0,0000
Wykształcenie średnie ogólne	0,0594	0,0113	0,1332	0,0253	5,2587	0,0000
Wykształcenie średnie zawodowe	0,1208	0,0148	0,1505	0,0185	8,1340	0,0000
Wykształcenie wyższe	0,3943	0,0153	0,4846	0,0189	25,6885	0,0000

Tabela 5 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7
Region południowy	-0,0673	0,0114	-0,1030	0,0175	-5,8884	0,0000
Region wschodni	-0,0930	0,0115	-0,1556	0,0193	-8,0544	0,0000
Region północno-zachodni	-0,0406	0,0109	-0,0705	0,0189	-3,7351	0,0002
Region południowo-zachodni	-0,0348	0,0103	-0,0684	0,0202	-3,3869	0,0007
Region północny	-0,0672	0,0117	-0,1154	0,0200	-5,7572	0,0000
Miasto 20–100 tys.	0,0340	0,0103	0,0491	0,0149	3,3053	0,0010
Miasto 100–200 tys.	0,0227	0,0098	0,0509	0,0219	2,3214	0,0203
Miasto 200–500 tys.	0,0628	0,0104	0,1084	0,0180	6,0416	0,0000
Miasto powyżej 500 tys.	0,1397	0,0115	0,2056	0,0169	12,1747	0,0000
R=0,67 R ² = 0,45 F(15,70)=378,16 p<0,0000						

Źródło: Obliczenia własne.

W tabelach 4 i 5 zaprezentowano wyniki oszacowania parametrów⁴ wykładniczych modeli dochodów na osobę dla gospodarstw robotniczych i nierobotniczych. Na podstawie powyższych wyników można stwierdzić, że największy wpływ na wysokość dochodu rozporządzalnego na osobę ma liczba osób w rodzinie. Wzrost liczby osób o jeden w robotniczych gospodarstwach domowych powoduje spadek dochodu na osobę średnio o 14,86% przy założeniu stałości pozostałych zmiennych, a gospodarstwa nierobotniczego odpowiednio o 19,56%. Istotne znaczenie ma również poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego – im wyższy poziom wykształcenia głowy rodziny tym wyższy dochód na osobę. Zmienna ta ma większy wpływ na wysokość dochodu na osobę w nierobotniczych gospodarstwach domowych. W gospodarstwach nierobotniczych, których głowa legitymuje się wykształceniem wyższym, dochód na osobę jest wyższy średnio o 62,35% w porównaniu z tymi gospodarstwami⁵, których głowa posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne (w gospodarstwach robotniczych odpowiednio o 69,06%). Dochód na osobę w gospodarstwach nierobotniczych, których głową jest osoba z wykształceniem zasadniczym zawodowym, nie różni

⁴ *Alfa* – ocena parametru dla zmiennej standaryzowanej. Im wyższa, co do modułu, wartość współczynnika *alfa*, tym większy wpływ odpowiedniej zmiennej na kształtowanie się zmiennej objaśnianej; *A* – ocena parametru stojącego przy odpowiedniej zmiennej objaśniającej, *t*(8795) – wartość zmiennej losowej *t*-Studenta dla 8795 stopni swobody; poziom *p* – krytyczny poziom istotności.

⁵ Parametry modelu interpretujemy jako przyrosty procentowe (wartość oceny parametru mnożymy razy 100) wartości zmiennej objaśnianej przy wzroście danej zmiennej objaśnianej o jednostkę. Przy zmiennych zero-jedynkowych przyrosty te należy przeliczyć w następujący sposób: np. $a=0,4846$, zatem $(e^{0,4846}-1)*100\%=(1,6235-1)*100\%=62,35\%$.

się statystycznie istotnie od dochodu na osobę gospodarstw, których głowa ma wykształcenie co najwyżej gimnazjalne. Kolejnym czynnikiem objaśniającym wysokość dochodu wśród gospodarstw pracowniczych jest miejsce zamieszkania. Dochody na osobę zarówno w gospodarstwach robotniczych, jak i nierobotniczych w miastach są średnio wyższe niż w gospodarstwach zlokalizowanych na wsi (przy założeniu stałości pozostałych zmiennych). W przypadku gospodarstw robotniczych drugim pod względem siły wpływu czynnikiem jest liczba osób bezrobotnych w gospodarstwie domowym – im więcej osób bezrobotnych w rodzinie tym niższy dochód na osobę. Przeprowadzona analiza wykazała, że pomiędzy dochodem na osobę a wiekiem głowy gospodarstwa domowego występuje dodatnia zależność. Gospodarstwa, które są położone w innym regionie niż centralny mają dochód na osobę średnio niższy niż te zlokalizowane w regionie centralnym. W przypadku gospodarstw robotniczych tylko dochód na osobę gospodarstw z regionu wschodniego i północnego statystycznie istotnie różni się od dochodu na osobę w gospodarstwach z regionu centralnego. Na podstawie oszacowanych modeli można stwierdzić, że dochód na osobę gospodarstw nierobotniczych nie zależy od typu biologicznego rodziny.

V. ŹRÓDŁA DOCHODÓW GOSPODARSTW PRACOWNICZYCH

Struktura dochodu rozporządzalnego jest zróżnicowana w grupach społeczno-ekonomicznych i w znacznej mierze zależy od udziału dochodów pochodzących z głównego źródła [Podolec (2000), s. 26]. Głównym źródłem utrzymania gospodarstw pracowniczych jest praca najemna. Od poziomu wynagrodzenia z tego rodzaju pracy w znacznym stopniu zależy poziom zaspokojenia potrzeb. Im niższy jest dochód z pracy najemnej tym częściej zachodzi konieczność poszukiwania innych źródeł dochodu. Dochody z pracy najemnej w gospodarstwach robotniczych stanowiły blisko 77% dochodu rozporządzalnego, w przypadku gospodarstw nierobotniczych udział ten wynosił ponad 82%. Drugim po pracy najemnej pod względem wysokości źródłem pozyskiwania dochodów są świadczenia społeczne. Powyższy wniosek dotyczy zarówno gospodarstw robotniczych jak i nierobotniczych. Udział dochodów ze świadczeń społecznych był prawie o 6 punktów procentowych wyższy w gospodarstwach robotniczych niż nierobotniczych. W gospodarstwach robotniczych dochody z gospodarstwa rolnego zajmują ważniejsze miejsce w strukturze dochodu rozporządzalnego niż ma to miejsce w przypadku gospodarstw nierobotniczych. Z kolei gospodarstwa nierobotnicze charakteryzowały się wyższym odsetkiem dochodu z pracy na własny rachunek w dochodzie rozporządzalnym. Charakterystyczne jest to, że w strukturze dochodów gospodarstw nierobotniczych prawie 5-krotnie większy udział mają dochody z własności i z wynajmu nieruchomości. Świadczyć to może o większej majątności tych gospodarstw.

Tabela 6. Struktura dochodu rozporządzalnego gospodarstw pracowniczych w Polsce w 2005 r. (w %)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa pracownicze ogółem	Gospodarstwa robotnicze	Gospodarstwa nierobotnicze
Dochody z pracy najemnej	79,7	76,7	82,1
Dochody z pracy na własny rachunek	1,8	0,8	2,6
Dochody z gospodarstwa rolnego	0,8	1,3	0,4
Dochody z własności i wynajmu nieruchomości	0,2	0,1	0,3
Świadczenia z ubezpieczeń społecznych	7,6	8,1	7,1
Świadczenia z pomocy społecznej	4,5	7,1	2,5
Inne dochody	5,4	5,9	5,0

Źródło: Obliczenia własne.

Tabela 7. Struktura dochodu rozporządzalnego gospodarstw robotniczych i nierobotniczych w grupach kwintylowych dochodu na osobę (w %)

Wyszczególnienie	Grupa kwintylowa				
	pierwsza	druga	Trzecia	czwarta	piąta
Gospodarstwa nierobotnicze					
Dochody z pracy najemnej	77,5	79,8	81,3	81,3	84,6
Dochody z pracy na własny rachunek	1,2	1,7	1,9	2,7	3,4
Dochody z gospodarstwa rolnego	0,3	0,7	0,4	0,5	0,4
Dochody z własności i wynajmu nieruchomości	0,1	0,1	0,1	0,4	0,5
Świadczenia z ubezpieczeń społecznych	7,5	8,9	8,3	8,2	5,3
Świadczenia z pomocy społecznej	8,4	4,0	2,9	2,0	0,7
Inne dochody	5,0	4,8	5,1	4,9	5,1
Gospodarstwa robotnicze					
Dochody z pracy najemnej	71,8	74,2	76,1	77,5	78,5
Dochody z pracy na własny rachunek	0,4	0,6	0,7	0,8	1,2
Dochody z gospodarstwa rolnego	0,9	1,7	1,8	1,7	1,0
Dochody z własności i wynajmu nieruchomości	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Świadczenia z ubezpieczeń społecznych	5,1	6,7	8,2	9,3	8,6
Świadczenia z pomocy społecznej	16,3	11,5	8,1	5,7	3,2
Inne dochody	5,5	5,3	5,0	4,9	7,4

Źródło: Obliczenia własne.

Struktura dochodu rozporządzalnego zmienia się w zależności od grupy kwintylowej dochodów na osobę, do której gospodarstwo zostało zaliczone (tabela 7). W miarę przechodzenia do wyższych grup dochodowych, zarówno w gospodarstwach nierobotniczych jak i robotniczych, zwiększał się udział dochodu z głównego źródła utrzymania. Wnioski te są zbieżne z wcześniej prowadzonymi badaniami [por. Podolec (1995), s. 73]. Podobną sytuację obserwujemy w przypadku dochodów z pracy na własnych rachunek oraz dochodów z własności i wynajmu nieruchomości. Odmierna tendencja występuje w przypadku dochodów ze świadczeń społecznych, których udział zmniejsza się wraz z przechodzeniem do wyższej grupy dochodowej. Oznacza to, że bardziej zamożne gospodarstwa domowe relatywnie w mniejszym stopniu korzystają z pomocy państwa.

VI. PODSUMOWANIE

Pracownicze gospodarstwa domowe są grupą społeczno-ekonomiczną wewnątrznie zróżnicowaną. Po pierwsze wynika to z faktu podziału tej grupy na gospodarstwa robotnicze i nierobotnicze. Różnią się one między sobą nie tylko rodzajem wykonywanej pracy, ale również wieloma cechami społeczno-demograficznymi. Wszystkie te cechy wpływają na dysproporcje w poziomie i strukturze dochodu rozporządzalnego, występujące w gospodarstwach pracowniczych (robotniczych i nierobotniczych). Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że do głównych czynników determinujących powyższe różnice można zaliczyć przede wszystkim wielkość gospodarstwa domowego, poziom wykształcenia głowy rodziny oraz klasę miejscowości zamieszkania. Badania dochodów gospodarstw pracowniczych wskazują, że struktura dochodu rozporządzalnego zmienia się w zależności od grupy dochodowej, do której gospodarstwo zostało zaklasyfikowane. Rodziny znajdujące się w najniższych przedziałach dochodowych mają wyższy udział dochodów ze świadczeń społecznych w dochodzie rozporządzalnym. Udział tego źródła dochodu maleje na rzecz zwiększającego się udziału dochodów z pracy na własny rachunek oraz z własności i nieruchomości wraz z przechodzeniem do wyższych klas dochodowych.

BIBLIOGRAFIA

- Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.* (2006), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Kot S.M. (2000), *Ekonometryczne modele dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków.
- Podolec B. (2000), *Analiza kształtowania się dochodów i wydatków ludności w okresie transformacji gospodarczej w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków.
- Podolec B. (1995), *Zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych. Analiza ekonometryczna*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Seria specjalna: Monografie, nr 124, Kraków.

- Rusnak Z. (2004), *Dobrobyt ekonomiczny gospodarstw domowych [w:] Ocena i analiza jakości życia*, W. Ostasiewicz (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Smyczek S. (2005), *Racjonalność gospodarowania dochodami w polskich gospodarstwach domowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Szopa B. (2005), *Zmiany dochodów ludności w Polsce na tle uwarunkowań systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

Agnieszka Wałęga

**DIVERSITY OF LEVEL AND SOURCES
OF EMPLOYEES' HOUSEHOLDS INCOME IN POLAND**

Abstract

The objective of this paper is to present the economic situation of employees' households in Poland. The household's available income per person was applied as a measure of household's financial situation. The level and structure of income of employees' households (performing manual and non-manual jobs) are presented in the context of its main socio-demographic and territorial characteristics. The paper makes an attempt to identify causes of income diversity. All the conclusions are based on the results of analysis of household budget surveys carried out by the Central Statistical Office in 2005.